

УДК 376.1-056.264:376.1

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1351/2024-2-9>

Колісник Марина Ігорівна

викладач кафедри соціальної роботи та психології,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»,
аспірант кафедри психології і соціальної роботи,
Західноукраїнський національний університет
marina04052016@ukr.net
ORCID ID: 0009-0005-6344-5431

**РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КРЕАТИВНОСТІ У ФОРМУВАННІ
ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ
СОЦІОНОМІЧНОГО ПРОФІЛЮ**

Вступ. Феномен комунікативної креативності стає предметом зростаючого інтересу серед науковців-психологів. Це пояснюється підвищенням складності соціальної взаємодії, зростанням вимог до ефективності спілкування та збільшенням кількості нестандартних ситуацій у комунікативному процесі. Низький рівень розвитку комунікативних навичок, труднощі у встановленні конструктивних взаємин та інтеграції в соціум, а також схильність до конфліктів призводять до виникнення остойнісних психологічних проблем і недостатнього розвитку комунікативної креативності.

Мета. Метою є вивчення особливостей комунікативної креативності як професійно значущої якості фахівців соціономічного профілю, зокрема психологів та учителів.

Наукова новизна. Науковою новизною для досягнення мети використано тест-опитувальник комунікативної креативності, розроблений О. П. Санніковою та Р. В. Белоусовою (2001). Вибірка досліджуваних включала 133 особи: 51 психолога та 82 вчителів основної школи, які представляють соціономічний профіль.

У дослідженні охарактеризовано феномен комунікативної креативності та виявлено його особливості у представників двох професій. Було визначено, що комунікативна креативність є важливою професійною якістю фахівців соціономічного профілю. Встановлено професійні відмінності між психологами та вчителями: вчителі виявилися більш схильними до використання маніпулятивних стратегій у комунікації, а також демонструють вищу експресивність та виразність.

Висновки. Комунікативна креативність виступає однією з ключових професійно значущих якостей фахівців соціономічного профілю та є невід'ємною частиною їхніх соціальних здібностей. Дослідження показало наявність відмінностей у розвитку цієї якості між психологами та вчителями, що вказує на необхідність врахування специфіки професійної діяльності під час розвитку комунікативної креативності.

Ключові слова: комунікативна креативність, учителі, психологи, соціономісти, професійні важливі якості.

Kolisnyk Maryna Ihorivna

Lecturer at the Department of Social Work and Psychology,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
«Kamianets-Podilskiy State Institute»,
Graduate Students at the Department of Psychology and Social Work,
West Ukrainian National University

**THE ROLE OF COMMUNICATIVE CREATIVITY IN THE FORMATION
OF PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITIES OF SOCIO-ECONOMIC SPECIALISTS**

Introduction. The phenomenon of communicative creativity is becoming a subject of growing interest among psychologists. This is explained by the increasing complexity of social interaction, the growing demands for communication efficiency, and the increasing number of non-standard situations in the communicative process. The low level of development of communicative skills, difficulties in establishing constructive relationships and integration into society, as well as a tendency to conflicts lead to the emergence of personal psychological problems and insufficient development of communicative creativity.

The Aim of the study is to study the features of communicative creativity as a professionally significant quality of socio-economic profile specialists, in particular psychologists and teachers.

Scientific novelty. To achieve the goal of the study, the communicative creativity test-questionnaire developed by O. P. Sannikova and R. V. Belousov was used. The sample of the study subjects included 133 people: 51 psychologists and 82 primary school teachers representing a socio-economic profile.

The study characterized the phenomenon of communicative creativity and revealed its features in representatives of two professions. It was determined that communicative creativity is an important professional quality of sociological specialists. Professional differences between psychologists and teachers were established: teachers were more prone to using manipulative strategies in communication, and also demonstrate higher expressiveness and expressiveness.

Conclusions. Communicative creativity is one of the key professionally significant qualities of socio-economic specialists and is an integral part of their social abilities. The study showed the presence of differences in the development of this quality between psychologists and teachers, which indicates the need to take into account the specifics of professional activity during the development of communicative creativity.

Key words: communicative creativity, teachers, psychologists, sociologists, professionally important qualities.

Актуальність проблеми. Феномен комунікативної креативності стає об'єктом дедалі більшої уваги з боку науковців-психологів. Це зумовлено зростаючою складністю соціальної взаємодії, підвищенням вимог до ефективності спілкування та появою значної кількості нетипових комунікативних ситуацій.

Соціономічний профіль охоплює професії, пов'язані з роботою з людьми, такі як психологи, соціальні працівники, педагоги, менеджери та інші. Ці фахівці повинні володіти високим рівнем емпатії, здатністю до адаптації та творчого підходу в комунікації. Низький рівень розвитку комунікативних навичок, нездатність будувати конструктивні взаємини з оточуючими та ефективно інтегруватися в соціальне середовище, а також схильність до конфліктів можуть стати причиною виникнення різноманітних психологічних проблем і впливати на недостатній розвиток комунікативної креативності. Комунікативна креативність є одним із ключових факторів, що сприяє ефективному виконанню професійних завдань фахівцями соціономічного профілю.

Розвиток комунікативної креативності має особливе значення для фахівців соціономічного профілю, таких як психологи та педагоги, чия діяльність зосереджена у сфері «людина-людина». У своїй професійній практиці вони потребують вміння підтримувати всі види міжособистісних стосунків, вирішувати соціальні проблеми, а також швидко знаходити й ефективно використовувати нестандартні, оригінальні та творчі підходи для розв'язання ситуацій, що виникають у процесі взаємодії між особистістю та соціумом. Таким чином, комунікативна креативність є ключовим елементом професійної майстерності та особистісної самореалізації таких спеціалістів.

Мета дослідження – вивчення особливостей комунікативної креативності як професійно значущої якості фахівців соціономічного профілю, зокрема психологів та учителів.

У дослідженні охарактеризовано феномен комунікативної креативності та виявлено його особливості у представників двох професій. Було визначено, що комунікативна креативність є важливою професійною якістю фахівців соціономічного профілю. Встановлено професійні відмінності між психологами та вчителями: вчителі виявилися більш схильними до використання маніпулятивних стратегій у комунікації, а також демонструють вищу експресивність та виразність.

До професій соціономічного профілю належать ті, що характеризуються суб'єкт-суб'єктною взаємодією, зокрема в межах моделі «людина-людина». Віднесення професій до цього профілю базується на таких критеріях:

- **Цілі діяльності:** виховання, обслуговування, управління, контроль, оцінювання.
- **Засоби діяльності:** прямі та опосередковані контакти, використання вербальних і невербальних методів впливу.
- **Умови праці:** соціально-психологічні, техніко-економічні, режимно-гігієнічні фактори.

- **Функції, що виконуються:** організація та керівництво, навчання, виховання, оцінювання стану соціальних об'єктів, надання медичних, інформаційних, соціально-побутових послуг (Серебровська & Кочергіна, 2020: 147; Виноградська, 2012: 112).

Працівники соціономічного профілю здійснюють комплекс завдань, спрямованих на ефективну взаємодію з людьми та розв'язання їхніх соціальних потреб, що робить їхню діяльність унікальною в контексті суспільного розвитку.

Професії соціономічного профілю належать до гуманітарного типу трудової діяльності та характеризуються такими особливостями (Власкіна & Лисенко, 2015: 113):

- **Орієнтованість на людину або групу людей:** професійна діяльність базується на осмисленні цілісного та динамічного простору, спрямованого на взаємодію з індивідами чи соціальними групами.
- **Суб'єкт-суб'єктна взаємодія:** акцент робиться на міжособистісному підході, що зумовлює високий рівень уваги до особистісних якостей та потреб інших.
- **Предмет діяльності:** основою роботи є людина або група людей, що передбачає взаємодію з їхніми особистісними та соціальними аспектами.
- **Засоби діяльності:** ключовими ресурсами є особистісні, психічні властивості та здібності самих фахівців.
- **Моральна відповідальність:** умови професійної діяльності передбачають високий рівень етичності та відповідальності за прийняття рішень і їх наслідки.
- **Невизначеність результату:** результати діяльності часто є нематеріальними, задаються у формі загального уявлення і важко піддаються об'єктивному вимірюванню.
- **Нематеріальний характер продукту:** результат роботи здебільшого не має матеріальної форми та потребує суб'єктивної оцінки.

Ці особливості визначають специфіку професій соціономічного профілю, таких як педагоги, психологи, соціальні працівники, і вимагають від фахівців не лише високих професійних знань, а й розвинених соціальних та комунікативних компетенцій.

Таким чином, специфічною рисою професій соціономічного профілю є те, що людина або спільність людей виступають не просто соціальним середовищем чи умовою діяльності, а безпосередньо об'єктом і предметом цієї діяльності (Серебровська & Кочергіна, 2020: 148).

Окрім цього, особливістю професій соціономічних спеціальностей є відсутність жорсткої регламентації як кінцевого продукту праці, так і процесу взаємодії. Водночас до результатів роботи таких фахівців висуваються високі вимоги, що обумовлює необхідність творчого та адаптивного підходу до виконання професійних завдань.

Професії соціономічного профілю характеризуються особливим типом взаємодії, який передбачає *допомагаючу поведінку*. Це взаємини, у яких щонайменше одна сторона прагне сприяти іншій у питан-

нях особистісного розвитку, самовдосконалення, покращення якості життя та налагодження взаємин з оточенням (Роджерс, 1994).

Допомагаючу діяльність поділяють на:

- **Структуровану:** професійна допомога або волонтерська діяльність, що здійснюється у межах чітко визначених ролей та завдань.

- **Неструктуровану:** допомога в рамках дружніх, сімейних чи соціальних стосунків, наприклад, у групах самопомоги.

Цей тип взаємодії є ключовим для успішної роботи фахівців соціономічного профілю, оскільки спрямований на підтримку та розвиток особистості.

Особливість професій соціономічного профілю полягає в тому, що допомагаюча діяльність є їхнім ключовим компонентом. У цьому контексті допомагаюча діяльність перетворюється на **допомагаючу професію**, коли неструктурована допомога стає структурованою. Представник такої професії починає цілеспрямовано використовувати свої спеціальні знання та навички для досягнення професійних цілей.

Зважаючи на специфіку об'єкта й предмета діяльності, а також різноманітність виконуваних функцій, соціономічні професії утворюють неоднорідний клас. Різні типи цих професій висувають до людини різні вимоги, що залежить від характеру професійної діяльності.

Типи професій соціономічного профілю:

1. **Виконавчі професії:** діяльність базується на дотриманні чітких алгоритмів, зразків або інструкцій. Приклади: продавець, агент, офіціант.

2. **Творчі професії:** передбачають аналітичну діяльність, розробку нових ідей і створення нових продуктів. Приклади: соціальний працівник, педагог, психолог, адвокат.

3. **Керівні професії:** пов'язані із завданнями проектування, планування, координації та прийняття рішень як стандартизованих, так і нестандартних. Приклади: менеджер з персоналу, керівник підрозділу, керуючий.

Таким чином, професії соціономічного профілю охоплюють широкий спектр діяльності, і їхні представники повинні володіти різноманітними навичками залежно від типу професії, що вони обирають.

Для успішного виконання професійних обов'язків фахівцями соціономічного профілю важливо володіти певними **схильностями, здібностями та професійними якостями**, які сприяють ефективній взаємодії з людьми та вирішенню соціальних завдань.

Загальні схильності, важливі для представників соціономічного профілю:

Орієнтація на процес професійної діяльності: здатність насолоджуватися самим процесом роботи, а не лише його результатами.

Позитивне сприйняття світу: оптимістичний підхід до життя, що допомагає створювати сприятливу атмосферу у взаємодії.

Альтруїзм: переважання інтересів інших над власними, готовність допомагати людям.

Соціабельність: здатність до легкого і природного встановлення контактів з іншими.

Бажання працювати з людьми: інтерес до міжособистісної взаємодії та соціальної комунікації.

Комунікативні здібності: вміння чітко і послідовно викладати свої думки, а також уміння слухати та чути співрозмовника.

Навички встановлення контактів: здатність швидко налагоджувати нові зв'язки та ефективно спілкуватися.

Організаторські здібності: бажання і схильність організовувати діяльність інших людей, що є важливим у керівних і педагогічних професіях.

Ці схильності формують основу професійної компетентності фахівців соціономічного профілю, допомагаючи їм ефективно взаємодіяти з іншими та успішно виконувати свої професійні завдання.

Професійно важливі якості представників соціономічних спеціальностей

Для успішної діяльності фахівців соціономічного профілю важливим є набір професійно значущих якостей, які забезпечують ефективну взаємодію з людьми та досягнення професійних цілей. До таких якостей належать:

- **Емпатія:** здатність розуміти емоційний стан іншої людини та співпереживати їй.

- **Апперцепція:** усвідомлення й інтерпретація соціального контексту та поведінки інших людей.

- **Вибіркова спрямованість сприйняття:** вміння зосереджувати увагу на ключових аспектах у міжособистісній взаємодії.

- **Психологічна спостережливість:** здатність помічати та аналізувати емоційні й поведінкові нюанси оточуючих.

- **Уважність:** вміння зосереджуватися на деталях і враховувати важливі аспекти ситуації.

- **Сензитивність:** чутливість до потреб та емоційних станів інших.

- **Емоційна стійкість:** здатність зберігати спокій та ефективність у стресових умовах.

- **Гнучкість:** адаптація до змін і різних умов взаємодії.

- **Самоконтроль:** здатність регулювати свої емоції, дії та поведінку.

- **Толерантність:** прийняття та повага до різноманіття поглядів, переконань і стилів життя.

- **Швидкість прийняття рішень:** оперативність і впевненість у виборі дій у складних ситуаціях.

- **Організаторські здібності:** вміння координувати дії інших та управляти робочими процесами.

- **Комунікативні здібності:** майстерність ефективного спілкування, встановлення контактів і вирішення конфліктів.

Цінності та цілі діяльності

Фахівці соціономічного профілю також повинні мати високий рівень **наукової компетентності** та дотримуватися етичних принципів (**чесноти**). Їхня діяльність спрямована на досягнення важливих суспільних ідеалів, таких як:

- розвиток особистості;
- забезпечення якісної освіти;

- сприяння благополуччю та здоров'ю;
- покращення якості життя.

Ці якості та цінності є основою ефективної професійної діяльності представників соціономічних професій, таких як психологи, педагоги, соціальні працівники тощо.

- До провідних особистісно-професійних якостей представників соціономічних фахів О. Ю. Пришляк відносить наступні:

- гуманістичний характер спілкування (доброзичливість, щирість, тактовність, толерантність, повага до клієнта незалежно від етнічного походження чи національності);

- комунікабельність (відкритість і бажання та готовність співпрацювати з представниками інших національностей, культур, релігійних конфесій, тощо);

- гнучкість (здатність адаптуватися до ситуацій міжкультурної взаємодії, що змінюються);

- здатність до міжкультурного діалогу;
- толерантність, толерантне ставлення;
- здатність пристосовуватися до різних культур;
- здатність адаптувати власне спілкування;
- здатність сприймати інші моделі поведінки, а також використовувати їх;

- спостережливість;

- культурна чутливість;
- здатність до аналізу;
- здатність до зміни оцінки;
- здатність до встановлення довірливих відносин;
- здатність до координації, злагодженості;
- спроможність співпрацювати в міжкультурній команді;

- сприйняття спілкування;
- здатність до узгодження й компромісу,
- впевненість у собі, внутрішня стійкість, терпіння;

- інтерактивні стратегії;
- здатність до розуміння;
- наполегливість, ініціативність;
- емоційна виразність;
- управління емоціями;
- соціальний та емоційний контроль.

Ці характеристики є основою ефективної міжкультурної комунікації. Вони дозволяють створювати довірливу атмосферу, сприяти взаєморозумінню та ефективному вирішенню міжкультурних завдань. Розвиток цих якостей є ключовим для фахівців, що працюють у соціономічному профілі або з багатокультурними командами.

До професійно важливих якостей психолога як представника професії соціономічного профілю А. С. Москальова, А. А. Власенко відносять інтелектуально-пізнавальні, мотиваційно-ціннісні та емоційно-вольові якості.

Під інтелектуально-пізнавальними якостями розуміється певний рівень психологічних знань, які дозволяють майстерно будувати відносини з клієнтом. Сюди відноситься розвинена система теоретичного, тобто змістовного, мислення; розвинена пам'ять; стратегічне мислення; високий рівень кон-

центрації уваги; здатність приймати вивірені й адекватні рішення, тощо.

Мотиваційно-регулюючі якості утворює сукупність мотивів, що допомагають психологу у здійсненні його професійної діяльності. Мобільна зміна домінуючих мотивів є основою розвиненості мотиваційної сфери.

Основними мотиваційно-регулюючими якостями є:

- мотивація до реалізації професійної діяльності (зацікавленість своєю професією, амбітність, внутрішня потреба в професійному самоствердженні, ментальному розвитку, творчому зростанні);

- гуманістичний детермінант (людяність, терпимість, порядність, прагнення до розуміння іншої людини);

- соціально спрямована система професійних цінностей (чесність, відповідальність, наявність професійного досвіду, свідомість тощо);

- динамічність, тобто здатність змінювати домінуючі мотиви (креативність, наявність почуття гумору, хороша реакція, сміливість у прийнятті рішень, тощо);

- зростаюча роль соціально-психологічних та мотиваційних чинників.

Емоційно-вольові якості психолога розкриваються через емоційне сприйняття соціуму та включають позитивний психологічний настрій, емпатію, співпереживання, милосердя,

відповідальність, толерантність, тощо.

Варто зазначити, що для студентів соціономічних спеціальностей притаманні такі цінності, як постійне прагнення до розвитку та творчості, набуття життєвої мудрості та досвіду, активний спосіб життя й цікава професійна діяльність. Мотивами вибору майбутньої професії зазвичай є прагнення досягти поваги та визнання, а також бажання реалізувати себе, удосконалювати власні знання та здібності.

У процесі навчання студентів соціономічного профілю необхідно розвивати комплекс важливих якостей, зокрема індивідуальні (етико-моральна відповідальність, соціально-комунікативна компетентність, стресостійкість) та професійні (знання, навички, вміння). Ці професійно-особистісні якості є ключовими для їхньої ефективної діяльності та успішної адаптації в умовах соціономічних професій.

Таким чином, професійна діяльність представників соціономічних професій потребує від них наявності специфічних нахилів, здібностей та професійних якостей, які є ключовими під час їхньої безпосередньої взаємодії з окремими людьми та соціальними групами.

Педагогам у порівнянні з психологами більш властиво проявляти експресивність у комунікації. Тобто учителі є більш виразними у спілкуванні, можуть краще передати необхідні відчуття, емоції, настрої, думки, більш ефективно використовувати виразні засоби у процесі спілкування, ніж психологи, що зумовлено специфікою педагогічного фаху.

Висновки. Комунікативна креативність є однією з ключових професійно значущих якостей і невід'ємною частиною соціальних здібностей фахів-

ців соціономічного профілю. Недостатній рівень комунікативних навичок, труднощі у налагодженні конструктивних стосунків і адаптації в соціальному середовищі, а також схильність до конфліктних ситуацій можуть спричинити особистісні психологічні

труднощі та уповільнювати розвиток комунікативної креативності.

Серед студентів соціономічних спеціальностей спостерігаються професійні відмінності у розвитку комунікативної креативності.

Список літератури:

1. Виноградська М. П. Тренінг розвитку креативності як метод роботи практичного психолога. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2012. 6. 35–38.
2. Москальова А. С., Власенко А. А. Психологічні особливості професійної діяльності психолога – представника допомагаючої професії соціономічного типу. *Науковий огляд*. 2018. 4 (47). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1553>
3. Пришляк О. Професіограма фахівця соціономічної професії в контексті міжкультурності. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. 1(6). 220–227.
4. Власова О. І. Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей [Текст] : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. 2006. К. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка.
5. Дегтярьова Г. С., Руденко Л. А. Теоретичні та методичні основи розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування: навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2010. 192 с.
6. Антошків А. В. Комунікативна креативність як чинник розвитку командотворчої компетентності психолога: дис. ... д-ра філософії: 053 Психологія. Тернопіль : Західноукраїнський національний університет, 2024. 250 с.
7. Розова І. В. Формування професійно-комунікативних умінь майбутніх фахівців соціономічних професій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2024. 200 с.
8. Чеканюк Ю. В. Комунікативна креативність як складова професійної підготовки психолога: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Умань : Уманський державний педагогічний університет, 2024. 180 с
9. Гладкова В. Відповідальна професійна поведінка фахівця соціономічного профілю: акмеологічні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія*. 2019. Вип. 1(11). С. 15–19
10. Корніяк О. М. Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. V. Вип. 16. С. 83–91.

References:

1. Vynohradska, M. P. (2012). Treninh rozvytku kreatyvnosti yak metod roboty praktychnoho psykhologa [Training of the development of creativity as a method of the work of practical psychologist]. *Zbirnyk naukovykh prats Khmelnytskoho instytutu sotsialnykh tekhnolohiy Universytetu «Ukraina»*, 6, 35–38. [in Ukrainian].
2. Moskaliova, A. S., & Vlasenko, A. A. (2018). Psykholohichni osoblyvosti profesiynoi diialnosti psykhologa – predstavnyka dopomahaiuchoi profesii sotsionomichnoho typu [Psychological features of the professional activity of psychologist – a representative of the helping profession of the socioeconomic type]. *Naukovyi ohliad*, (4) 47. URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/1553>. [in Ukrainian].
3. Pryshliak, O. (2021). Profesiograma fakhivtsia sotsionomichnoi profesii v konteksti mizhkulturnosti [Profession profile of the specialist of socioeconomic profession in the context of multiculturalism]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita*, 1(6), 220–227 [in Ukrainian].
4. Vlasova, O. I. (2006). Psykholohichna struktura ta chynnyky rozvytku sotsialnykh zdbnosteï [Psychological structure and factors of the development of social skills]. [Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv]. [in Ukrainian].
5. Dehtiarivna, H. S., & Rudenko, L. A. (2010). *Teoretychni ta metodychni osnovy rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sfery obsluhovuvannia: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Theoretical and methodological basics of the development of the communicative competence of the future specialists of the sphere of the service]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
6. Antoshkiv, A. V. (2024). *Komunikatyvna kreatyvnist yak chynnyk rozvytku komandotvorchoï kompetentnosti psykhologa*. [Communicative creativity as a factor of the development of the team-creative competence of psychologist]. [Doctoral dissertation, Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet]. [in Ukrainian].
7. Rozova, I. V. (2024). *Formuvannia profesiino-komunikatyvnykh umin maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii*. [Formation of professional and communicative skills of the future specialists of the socioeconomic profession]. [PhD dissertation, Natsionalnyi pedahohichniy universytet im. M. P. Drahomanova]. [in Ukrainian].
8. Chekaniuk, Y. V. (2024). *Komunikatyvna kreatyvnist yak skladova profesiynoi pidhotovky psykhologa* [Communicative creativity as a component of the professional training of the psychologist]. [PhD dissertation, Umanskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet]. [in Ukrainian].
9. Hladkova, V. (2019). Vidpovidalna profesiina povedinka fakhivtsia sotsionomichnoho profilu: Akmeolohichni aspekty [Responsible professional behavior of the specialist of socioeconomic profile: Akmeological aspects]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Psykholohiia*, 1(11), 15–19. [in Ukrainian].
10. Korniyaka, O. M. (2015). Komunikatyvna kompetentnist yak vyznachalniy chynnyk profesiynoho samozdiisnennia vykladacha vyshchoi shkoly [Communicative competence as determinative factor of the professional self-realization of the teacher of higher school]. *Aktualni problemy psykhologii*, 5(16), 83–91. [in Ukrainian].